

תרומה: שכינה בתוכם

למרות שכל תכלית הקמת המשכן היתה להשרות שכינה במחנה ישראל: "ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם", לא מוזכר שם ה' בכל פרקי בנין המשכן שבפרשת תרומה, לבד מפסוק הפתיחה: "וידבר ה' אל משה לאמר". עד כמה שהדבר מפתיע, אין עוד פרשה בספר שמות כולו שבה הנוכחות של שם ה' כה דלה. גם כינויים אחרים של האלקים אינם מופיעים בפרשה, אף כי נזכרת האפשרות של נוכחות ה' במשכן, כמו בפסוק העוסק בארון העדות: "ונועדתי לך שם".

עיון בפרשיות הבאות של המשכן, מתצוה ועד סוף ספר שמות, מלמד מהו ההסבר לכך. בכל הפרשיות האלה מופיע שם ה' רק בהקשר של נוכחות בני אדם. על בגדי אהרן נאמר שהם "לפני ה'" (ביחס לציץ, לחושן ולפעמוני המעיל), רק בעת לבישתם על ידי הכהן. בהקרבנות של המילואים נאמר כמה וכמה פעמים "לפני ה'". הוי אומר: נוכחות ה' במשכן אינה קיימת בפני עצמה, אלא אך ורק בהקשר עם נוכחותם של ישראל שם. לפיכך, מדייקים המפרשים בפסוק השראת השכינה: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" – בתוכו לא נאמר אלא בתוכם – בתוך בני ישראל ולא בתוך המשכן.

אין השראת שכינה בחפצים עצמם. אין חפץ לה' בעולות ובזבחים בפני עצמם. כפי שחזרו ושנו נביאי ישראל ואחריהם הוגי הדעות בכל הדורות. אין אפשרות שאנשים חוטאים וטמאים יתכפרו, וקל וחומר ישרו שכינה וקדושה במחנה ישראל, מבלי שיעשו תשובה ויקדשו תחילה את עצמם ומעשיהם. הרי ברור, שאם המשכן והקרבנות אינם יכולים לשאת את השכינה בעצמם, אין הם יכולים לקדש ולכפר על החוטא והטמא.

אין כל חידוש בדברינו אלה, החידוש שאנו מצביעים עליו כאן הוא שלרעיון זה יש ביטוי ברור בפשט המקראות של בנין המשכן, ואין זו ביקורת חיצונית להם. מעבר לכך, יש חשיבות גדולה לחזור ולשנות יסוד זה, גם אם אין בו כל חידוש, מכיון שיש נטיה דתית חזקה מאד שלא לקבל את התפיסה הפשוטה הזאת של מושג הקדושה, ולייחס עצמות של קדושה לחפצים, למקומות ולאנשים.

דוק: אין כוונת הדברים לומר שאין בכלל אפשרות של השראת שכינה וקדושה בעולם הזה, בחפצים ובמקום. אדרבה, כל פרשיות המשכן מלמדות את ההיפך הגמור, המשכן נבנה כדי להיות מקום לשכינה, אולם ההדגשה היא שהשראת שכינה זו תלויה במעשיהם ובהתנהגותם של בני האדם, והיא אינה קיימת לעצמה. כלומר, יש שכינה במקדש, יש קדושה בבית הכנסת, אבל רק כאשר פועלים בתוכו אנשים העושים את רצון ה' ואינם מחללים במעשיהם את קדושתו.

המחשבה שיש במשכן עצמו או בכהנים עצמם קדושה, היא שגרמה לרבים מעם ישראל בזמנו של הנביא ירמיהו, לטעון "היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה". אנשים אלה "בוטחים על

דברי השקר לבלתי הועיל", והנביא מסביר להם שאם הם ימשיכו במעשיהם: "גנוב, רצוח ונואף והשבע לשקר וקטר לבעל והלוך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם", אזי לא תהיה כל תועלת בכך שיבואו ויעמדו ב"בית הזה אשר נקרא שמי עליו", ויצפו שיזכו להצלה בזכות זה. מכיון שמתברר אין זה עוד בית ה', אלא "מערת פריצים". ול"מערת פריצים" זו יקרה מה שקרה למשכן שילה מאות שנים קודם לכן. (ירמיהו פרק ז').

אחת התוצאות המיידיות של החטאים והטומאה היא סילוק השכינה מן המשכן, כפי שתיאר הנביא ישעיהו: "חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח ... ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם, גם כי תרבו תפילה אינני שומע, ידיכם דמים מלאו" (ישעיהו א'). תוצאה אחרת יכולה להיות חורבנו הגמור של המשכן, כפי שאירע בימי עלי ובניו למשכן שילה, וכפי שקרה לבית הראשון ולבית השני.

מה מפתיע כל כך בתפיסה הזאת? מדוע צריכים הנביאים והחכמים והמורים לחזור כפעם בפעם על הרעיון הפשוט כל כך? מדוע המשיכו הנשים בשילה לצבוא על שערי המשכן למרות שראו את מעשי בני עלי? מדוע התעקש העם להאמין שהמקדש יציל אותם מידי מלך בבל? איך האמינו חפני ופנחס בני עלי שאם יקחו את ארון ברית ה' למחנה המלחמה הוא יגן עליהם מן הפלשתים ולא יפול בשבי הפלשתי? איך לא למדו את הלקח, שאם עובדים לעגל משה שובר את הלוחות, ולא הלוחות מצילים אותם מפני חטא העגל ועונשו, או מפני שאר מרעין בישיין? שאין שום תועלת בלוחות אם אין מקיימים את הכתוב עליהם?

חמור מזה – כאשר מנסה הנביא להסביר את הרעיון הפשוט הזה, אין הם נותנים על ליבם לשוב בתשובה אלא בשם קדושת המקדש או הכהנים, או בשם הערצתם את נביאי הבעל ונביאי השקר, הם פוגעים בנביאים וביראי ה' האמיתיים. אפילו עלי הכהן שבפני עצמו לא חטא כבניו, מחפה על בניו החטאים, ואת חנה המתפללת לה' הוא חושב לשיכורה. בני דור החורבן משליכים את ירמיהו לבור הכלא, מפני שהם חושבים אותו ל"אפיקורס" בכך שהוא מעיז להעלות על דל שפתיו את אפשרות החורבן.

חוקרי הדתות, אנתרופולוגים, סוציולוגים, פסיכולוגים ופילוסופים, בעבר ובהווה, באומות העולם ובישראל, נתנו דעתם על התמיהה הזאת, שהיא תופעה כלל-אנושית ועל-זמנית. מדוע מעדיפים בני האדם לתלות אמונם באביזרי הקדושה, בכהני הקדושה, ולא לקבל שכל אלו מותנים ותלויים בעשית המצוות והמעשים הראויים, שבין אדם לחבירו ובין אדם למקום. צר המקום מלהכיל את ההסברים והנימוקים השונים לכך. אף כי יש בתשובות אלה כדי לסייע להתמודד עם הבעיה, נסתפק הפעם רק בציון הצורך להתמודד עם הקושי הזה. להפנים את ההכרה, שהשכינה חייבת לשרות "בתוכם", ולא "בתוכו".